

Банкова и кредитна система

Марин Атов*

Банките са предприятия, търгуващи с пари и парични инструменти и предлагащи финансови услуги. Най-просто казано, банките вземат пари на заем или на депозит от фирми, институции и частни лица и използват така набрания ресурс за отпускане на кредита на други лица или за закупуване на ценни книжа или, с други думи, за инвестиции. Тези институции покриват разходите си и печелят от разликата между лихвите, които плащат върху привлечените средства, и тези, които получават върху инвестициите си, както и от таксите и комисионите, получавани от различните финансови услуги, които предлагат. Банките са длъжни да изплатят остатъците по сметките на клиентите си при поискване или при настъпил падеж на съответния депозит, поради което не могат да инвестират целия привлечен ресурс, а са длъжни да поддържат известна касова наличност, минимални парични резерви, като част от тях се държат в централната банка, както и да държат част от активите си в средства, които могат да бъдат обрънати бързо в пари.

История

Възникване на банковите услуги

Първите банкови услуги са предоставяли златарите, които са приемали на съхранение монети и златни кюлчета, като освен това са обменяли монета и са снабдявали търговците със законни чуждестранни и местни монета с необходимото тегло и металово съдържание. По-късно възникват така наречените търговски банкери, които са търгували не само със стоки, но и с търговски ефекти като трати и менителници, но които са осъществявали плащания и са извършвали разплащания по сметки на голямо разстояние без фактическо пренасяне на монети. Това е било възможно, тъй като много от тези търговци са извършвали международна дейност, като са притежавали активи на много места по търговските пътища на средновековна Европа. Тези търговски банкери са били готови да изпълняват инструкции за плащане чрез агент в друга страна, като сумата на съответния търговски ефект се изплаща от сметката му на съответното място, като печелят от обменния курс на чуждата валута, както и от съответен комисион за извършване на услугата. Тези операции са давали възможност за отпускане и на прикрит търговски кредит, като съответният поръчител заплати за закупените по този начин чуждестранни парични средства със закъснение, при което лихвата за заема се включва в съответния обменен курс. Възникване на депозитни услуги Депозитарното банкиране възниква в Англия през 17-и век. Лондонските златари, които печелели от съхранение на злато и монети и сортиране на годни платежни средства с цел привличането на повече монети за сортиране, започнали да дават на своите клиента лихви за периода на държане, като по този начин станали конкуренти на така наречените парични писари, или тогавашните брокери, които представлявали нотариуси, свързващи заемодатели със заемополучатели, като те от своя страна също приемали депозита. Скоро след това е било забелязано, че търговците поддържали едно относително постоянно ниво на депозита си поради факта, че често приходите съвпадали по време с извършването на разходи, което осигурявало на първите банкери един относително постоянен паричен ресурс, свободен за отпускане на заеми. Тъй като един банкер е обслужвал няколко търговци, пък и не е било ефективно да се превозват монети, самите писмени нареждания на търговците към банкерите за извършване на плащане към даден търговец от сметката на друг се превърнали в платежното средство, познато ни днес като чек. Разписките, давани от златарите за приетия ценен метал или монети за съхранение, постепенно започнали да

* Материалът е публикуван във в. „Капитал”, 3-9 октомври 1994 г.

се използват за платежно средство, което било и по-удобно за използване, тъй като това не е налагало превозване на ценности. Банките от своя страна също издавали вземания срещу себе си, като по този начин възникнали банкнотите. Обемът на издадените банкноти зависел от изчисленията на съответния банкер колко остатъци по сметките на своите клиента предполага, че той ще има за съответния период. Първите банкноти са издадени през 1661 г. от Бенк оф Стокхолм, която по-късно става Бенк оф Суиден, или днешната национална банка на Швеция.

Структура на банковите системи

Въпреки еднотипността на проблемите, пред които са изправени банките, начините за разрешаването им, открити в отделните държани, са различни, което довело и до съществуването на различни банков системи.

Единично банкиране

Този вид банкова система с характерен за СЛЩ. Първоначалното изграждане на голям брой банки в САЩ се дължи на недостига на капитал в сравнение с възможностите за инвестиране, с бързото преместване на заселниците на запад в една нова и голяма по територия страна. За задоволяване на острата нужда от заеми и разменни средства банките възниквали бързо в новите селища в страната. По същото време връзките между отделните населени места били много лоши, което възпрепятствало изграждането на клонови мрежи в новите територии. По-късното запазване на тази банкова система се дължи на съществуването на федерална конституция, според която всеки щат има свое собствено законодателство, на силно развитото недоверие към монополизма, както и на широкото приемане на политическата философия, основаваща се на добродетелите на индивидуализма и свободната конкуренция. В по-ново време в отделни щати, като например Калифорния и Ню Йорк, съществуват и банки с развита силна клонова мрежа.

Клоново банкиране Този вид банкова система е характерен за Великобритания и държавите от британската общност. Търсенето на по-големи банков единици се свързва с бурен икономически растеж, водещ до нарастване на населението и агрегирането му в големи индустриални центрове. За развитието на този тип банкова система е необходимо наличието на добри комуникации между отделните центрове, тъй като без тях обработката на чекове, издадени от банков единици на други места, и извършването на разплащанията по тях не могат да бъдат осъществявани бързо и безпроблемно. Бурният икономически растеж води до създаването на големи индустриални единици, нуждаещи се от сериозна финансова подкрепа с големи парични ресурси, които не могат да бъдат предоставяни от малки банки.

Хибридно банкиране Този вид банков системи се характеризират с наличието както на малък брой големи банки с развита клонова мрежа в страната, които обслужват главно по-едрите корпоративни клиенти, така и на голям брой малки банки, обслужващи предимно частни лица. Този вид банкова система е характерен за Франция, Германия, Италия, Холандия и Индия. Тя се е наложила главно в страни със силно развити фамилии ценности. Във Франция например малките банки са предпочитани поради силно развития индивидуализъм на французите, тъй като само една малка банка може да предостави по-индивидуални и персонифицирани услуги на своите клиенти.

Съществува и друго разделение на банковите системи, а именно на едностепенни и двустепенни.

Двустепенни са банковите системи, при които съществува разделение между финансовите агенти на централна банка и други частни и държавни финансови институции. Едностепенни са системите, при които не съществува такова разделение.